

LISZKA JÓZSEF

Kultúrák találkozása

Adalékok a magyar-szlovák etnokulturális kapcsolatok ismeretéhez

1. Tálasi István megfogalmazása szerint „egy nép vagy nemzet kultúrája közös, de nem egységes. A néprajzi csoportok kutatása egy nép kultúrájának analitikus felbontása a tájilag adott, történetileg különböző időben létrejött, a közös műveltséget differenciált fokon és mértékben bíró csoportokon keresztül - amelyek azonban maguk is integrálódott kulturális egységek”¹. Azt, hogy az egységes magyar népi kultúrán belül több kisebb-nagyobb, bizonyos meghatározó (vagy annak vélt) műveltségi jegyek alapján elkülöníthető (olykor valóban el is különülő) néprajzi-, etnikai csoport, tájegység figyelhető meg, a magyar néprajzi kutatás már a tudományág kialakulásának a kezdeteinél felismerte és a kérdéskör vizsgálatának mindig is megkülönböztetett figyelmet szentelt. Elég itt Szeder Fábián, Csaplovics János, Györffy István, Viski Károly, az iskolát teremtő Tálasi István vagy Kósa László és Filep Antal ezirányú munkásságára utalni². E vizsgálódások rendkívül sok konkrét eredményt hoztak az egységes magyar népi kultúra egésze mozaikszerű megismeréséhez is, így annak ellenére, hogy a néprajzi csoportok feltárásának, meghatározásának az elmélete, megbízható módszertana a mai napig kidolgozatlan maradt, ezek a munkálatok néprajzi kutatástörténetünk meghatározóan fontos fejezetét alkotják. Történetek kísérletek az elméleti útkeresésekre is (Barabás Jenő és Gunda Béla egy-egy, élénk vitát is kiváltó tanulmánya³, az 1977-ben Sárospatakon megrendezett konferencia eredményei⁴). Mindezek ellenére, ezek az elméleti-módszertani kérdések még megoldásra várnak (sok esetben például néprajzi csoportokról beszélünk, holott csak arról van szó, hogy egy-egy szigetszerűen elzárt tájegység a fejlődésbeli fáziseltolódás következtében bizonyos archaikusabb kulturális jegyeket is felmutat a környezet mércéül vett kulturális képétől. Máskor meg az derül ki, hogy azok a műveltségi tényezők, amelyek alapján a csoportot elkülöníteni véltük környezetétől, korántsem meghatározóak különállása kimondásához).

2. Mindamellet, hogy ezeket a kutatásokat (elmélyültebb történeti, társadalom- és néplélektani szempontokkal kiegészítve) a jövőben is folytatni kell, nem árt a másik oldalról is megvizsgálni a kérdést. *Egyrészt* igen kevés szó esett ezidáig egy-egy népi kultúra határának a kérdéséről. Egyáltalán: mik azok a tényezők, elemek, amelyek *valóban* meghatároznak egy *kulturális* egységet, s egyúttal határait is kijelölik? Itt természetesen nem az a kérdés, hogy meg lehet-e pontosan húzni egy-egy kultúra határát, mert nyilvánvaló, hogy nem. Mindenütt számolnunk kell keskenyebb-szélesebb átmeneti zónákkal, ahogy azt a kutatás már rég megállapította. A probléma inkább az, hogy sok esetben azt nem tudjuk eldönteni: mi a meghatározó az adott esetben. Gyakran bizonyos természetföldrajzi vagy éppenséggel nyelvi határok zavarják meg a kutatókat akkor, amikor egy-egy kultúra határát keresik⁵. Jószerével azoknak a folyamatoknak a mélyreható vizsgálatával is adósak maradtunk, amelyek a kultúra integrálódása irányába hatottak és hatnak. Erről Gunda Béla írt gondolatébresztő tanulmányt⁶. Ezek a kérdések pedig legalább olyan fontosak mint a bevezetőben említettek.

3.1. Az integrálódási folyamatok természetesen nem csak egy népen, nemzetben belül figyelhetőek meg, hanem a hasonló természetföldrajzi viszonyok között élő, nagyjából azonos társadalmi, kulturális fejlettségi szinten lévő népek között is. Az itt megfigyelhető *kapcsolatok, hatások, analógiák* szintén régóta foglalkoztatják a néprajzkutatókat, ám - ahogy arra Újváry Zoltán hívta föl a figyelmet - arról általában meg szoktunk feledkezni, hogy ezek a „hatások”, az egyes jelenségek, kultúrelemek nem önmagukban „vándorolnak”, hanem mindenkor konkrét emberi tevékenységhez, népmozgásokhoz köthetőek⁷. Ahhoz, hogy

ezeket a „hatásokat” jobban tudjuk értelmezni, hogy a kulturális határok, illetve az integrálódási folyamatok kérdését helyesen tudjuk megítélni, minél aprólékosabban kell ismernünk azokat a csatornákat, kommunikációs rendszereket, alkalmakat, amelyek az egyes kultúrjavarok „vándorlását” lehetővé tették⁸. Dolgozatomban ezeket kísérem meg számba venni, elsősorban a magyar-szlovák etnokulturális kapcsolatokra koncentrálni, s főleg kisalföldi példákra hivatkozva.

3.2. Utaltam már rá, hogy a kulturális határok nem feltétlenül esnek egybe a nyelvi határokkal. Ennek markáns példája a Zobor-vidéki magyar nyelvsziget, amelynek (és szűkebb környezetének) néprajzi vizsgálata során kiderült, hogy kulturálisan egy nagyobb egységbe illeszkedik, s ebből a szempontból nem tekinthető szigetjelenségnek⁹. E helyzet kialakulásának nyilvánvalóan több összetevője is van, de mindenképpen fontos szerepet kap benne a *nyelvi asszimiláció* kérdése. Köztudott, hogy századunk elején a Zobor-vidék még egy nyelvi félsziget északnyugati sarkát képezte és szervesen kapcsolódott a barsi magyar területhez. Az elszakadás után, az elszlovákosodott területen a nyelvváltás természetesen nem hozott magával kultúraváltást is, néprajzi szempontból ezért nem beszélhetünk a Zobor-vidék esetében szigetszerű jelenségről.

Közismert az elszlovákosodott Sáros megyei református falvak példája. Ezek néprajzi felmérése tanulságos lehet ebből a szempontból is. Az ellenkező előjelű nyelvcserére is lehet azonban példát hozni. Az Ipoly alsó folyása mentén elterülő Lelédén például a szlovákról magyarra történő nyelvváltásra nagyjából a századforduló tájékán kerülhetett sor. A mai legidősebb emberek még emlékeznek arra, hogy nagyszüleik egymás között csak szlovákul beszéltek (ők már nem tudnak szlovákul). A falu határában a dülőnevek zöme szlovák a Pesthy-féle összeírásban is (például Dolina, Záhunnya stb.). A falu (meglehetősen kisszámú családneveinek nagy része szintén szlovák (például Hruska, Zvonkár, Majerszky stb.).

A nyelvi asszimilációnak nem csak ilyen látványos formái figyelhetők meg. Gondoljunk csak a nyelvhatárokon igen gyakori vegyes házasságokra, amelyek általában (ilyen vagy olyan) nyelvi asszimilációval is járnak, miközben kultúraközvetítő szerepük is jelentős.

3.3. Részben az előbbivel függ össze, illetve kiegészül vele az a helyzet, amikor kisebb-nagyobb népcsoportok vándorolnak el állandó letelepedés céljából más vidékekre. Nálunk ilyen nagyarányú népmozgásra a török utáni időkben került sor, a 18. század folyamán, amikor az északi, török által kevésbé pusztított területekről a jobb megélhetés reményében tömegesen költöztek déli irányba a szlovák, magyar, morva családok. Sok esetben nyelvet váltottak azóta, de kultúrájukat (részben vagy egészben) megőrizték. A második világháború utáni csehszlovák-magyar lakosságcserének is vannak ilyen vetületei. Erre hadd hozzak föl egy konkrét példát.

A Kisalföld alapvető női teherhordó eszköze a batyuzó lepedő, abrosz (ez alól csak a terület keleti, Garam-menti része a kivétel, ahol a hátikas az elterjedtebb). A Páris-patak menti Kürtön is ezt a sokoldalúan felhasználható teherhordó eszközt, a batyuzó abroszt használták az asszonyok (és részben használják még ma is). 1947-ben a faluba hozzávetőlegesen harminc szlovák családot telepítettek a Mátra vidéki Kishánáról, ahol viszont a hátikassal való cipekedés dívott. A Kürtre települt családok természetesen magukkal hozták alapvető használati eszközeiket, így a hátikast is. Sőt, kosárfonó specialista is akadt közöttük, aki az új hazában is gyártotta ezt az eszközt, még néhány tősgyökeres kürti asszony számára is. A helyi hagyomány azonban erősebbnek bizonyult. A kürtiek is „rájöttek”, hogy praktikusabb a régi, jól bevált batyuzó lepedő és a kishánai asszonyok is fokozatosan áttértek a batyuzásra. Ez a jelenség egyrészt azzal magyarázható, hogy nem volt a környéken megfelelő minőségű és mennyiségű faanyag, s közben az idős kosárfonó mester is meghalt. Másrészt viszont a nagyobb közösség magábaszívó erejével magyarázhatjuk a dolgot: az újonnan jöttek igyekeztek minél jobban a befogadó közösséghez idomulni, s ezt az

idomulási szándékukat meg is „ideologizálták” azzal, hogy a batyuzó lepedő nem nyomja annyira a hátat, mint a kas¹⁰.

3.4. Kisebb-nagyobb népcsoportok mozgása nem csak az állandó lakóhely megváltoztatásával járhat, hanem ideiglenes munkavállalásokból is adódhat. Ilyen szempontból is nagyobb figyelmet kell szentelnünk a különféle *idénymunkások* kultúrája, mozgástere vizsgálatának. Ehhez egy magyar-magyar kapcsolatra valló példát szeretnék hozni.

Szakmai körökben nagy szenzációnak számított, amikor Ág Tibor a Kőműves Kelemen balladáját megtalálta a Zobor-vidéken is, hiszen azelőtt szinte csak Erdélyből volt ismert¹¹. Az új variáns azt bizonyítaná, hogy ez a régi stílusú balladánk valamikor az egész magyar nyelvterületen ismert volt, de időközben elkopott, elfelejtődött és csupán néhány hagyományőrzőbb vidéken maradt fenn (még a gömöri Szilicéről ismert egy prózai változat¹²). A zobor-vidéki variánssal kapcsolatban azonban azóta felbukkant egy elgondolkoztató adat. Ráduly János *Elindultam hosszú útra* címen közzétette a kibédi Majlát Józsefné Ötvös Sára népballadait. A kötet bevezetőjében, ahol az énekmondó életútját is felvázolja a gyűjtő, az alábbiakat olvashatjuk: „Akkor vót (1912-ben - L. J. megj.), hogy ősszel elmentem édesapámmal a nagyobbik testvéremmel Nyitra megyébe, ahol répát ástunk gróf Károlyi Lajosnak. Hat hétre vótunk ott, innen vagy kétszázan is jöttek a faluból, Makkfalváról is jöttek (...) Dógoztunk, beszélgettünk, s közben énekeltünk ment a dolog jól. Erősen szerették ott az erdélyi munkásokat...”¹³. Most inkább csak kérdésként vetem föl, hiszen ennek állításához sokkal alaposabb, szinte detektívmunkának beillő, gondos szöveg- és dallamfilológiai elemzéseken alapuló kutatásokra lenne szükség, hogy nem lehetséges-e ennek a balladának egy másodlagos zobor-vidéki meggyökerezése? Mindenesetre, ha ez nem is bizonyítható, az kétségtelen, hogy az efféle munkaalkalmak igen jó táptalajt biztosítottak a kulturális cserének. Idénymunkások természetesen szlovák területekről is érkeztek a kisalföldi nagybirtokokra.

Itt kell szólni a *pásztormigráció* kérdéséről, amellyel kapcsolatban Szabadfalvi József több tanulmánya is értékes adatokat szolgáltat a most bennünket érdeklő témakörhöz¹⁴. Elsősorban a pásztorkodás bizonyos munkafolyamataival, illetve terminológiájával kapcsolatban hoz konkrét példákat, de nyilvánvaló, hogy ebben az esetben is számolhatunk egyéb (például a folklór egyes területeit érintő) hatásokkal, interetnikus kapcsolatokkal.

3.5. Az elsősorban természetföldrajzi adottságokból fakadó nagytáji munkamegosztás eredményeként századokon keresztül különféle *vándoralakok* (kereskedők, mesteremberek stb.) hosszabb-rövidebb útvonalai hálózta be Európát. Tevékenységük természetesen nem csak termékeik, terményeik távolabbi tájakon, más kultúrájú népek körében való meghonosodását eredményezte, hanem - szinte törvényszerű kísérőjelenségként - a különféle hírek, folklórműfajok terjedését is elősegítette.

3.5.1. A vándoralakok legnépesebb családját a különféle vándorárosok, -kereskedők alkották. A nagytáji munkamegosztás keretében az elsősorban fában, gyümölcsben gazdag szlovák hegyekből *tutajosok*, *faeszközárusok* érkeztek a faanyagban jóval szegényebb Kisalföldre. A szlovák tutajosok (*talpas tótok*) életmódja, munkastílusa néprajzi szempontból elég jól ismert¹⁵. A feladat inkább az, hogy e jellegzetes vándoralak kapcsolatait az útvonala által érintett területek lakosságával feltárjuk. Mert nyilvánvaló, hogy konkrét kereskedelmi tevékenységük mellett egyéb kapcsolatokkal is számolnunk kell. Elég csak arra gondolni, hogy a Vágon általában Komáromig szállított tutajokon (*talpakon*) nem fért el annyi élelem, amennyire az egész úton (mondjuk Liptótól) szükség lett volna. Ezért aztán - készleteiket feltöltendő több helyen kikötöttek. A tutajosok vásárlóerejével számolva a folyópartok közelében különféle boltok, kocsmák létesültek, amelyeket a tutajosok pontosan számon tartottak és rendszeresen felkerestek. Erről vall az alábbi, Budatínban lejegyzett népdal szövege is:¹⁶

„Ja veru pltníci,
šak vy dobre vicee,
dze je krčma která:
jedna je vo Veči,
druhá pri Komoči,
tretá pri Vizvare,
a štvrtá v Komárne.”

(Bizony, ti tutajosok,
nagyon jól tudjátok,
hol, melyik kocsmá van:
az első Vágvecsén,
a második Kamocsánál,
a harmadik Vízvárnál,
s a negyedik Komáromban.)

A kamocsai idős emberek is elmondták, hogy a Vágon leereszkedő szlovák tutajosoknak volt ott kikötőjük. Mivel általában csak Komáromig úsztatták a szálfákat (s legfeljebb külön megrendelésre Pestig), itt már igyekeztek minden apró faholmijukon túladni (főleg tűzifának árulták még a kormánylapátot is), hiszen visszafelé az utat általában gyalog tették meg. Egy zsidó kereskedő asszony egy kisebb fadepót létesített a töltés mellett, s ő igyekezett mindent felvásárolni tőlük, amit aztán felárral továbbadott¹⁷.

A hegyek fabőségéből adódóan egyéb termékekkel (olykor félkészáruval, például kocsikeréktalpakkal) is kereskedtek a szlovák iparosok. A Vág-völgy egy múlt századi leírásában ezzel kapcsolatban az alábbiakat olvashatjuk: „Önállóan üzik a faipart, akik különböző faáru készítésével foglalkoznak. Vásárkor a tér egy része el van árasztva a különböző faiparcikkal, a puttyok, kádak stb. mellett látunk egy csomó fakanalat, hordócsapot; a gazdasághoz szükséges fából készült szerszámok mellett, szalmával befent székeket, sétatokat s egy rakás igen primitív játékszett gyermekek számára. A tót köznép emez iparcikkei nem vallanak ugyan mesteri kézre, kidolgozásuk kissé durva, de a munka lelkiismeretes, tartós s a nép természetes esze mellett bizonyít”¹⁸. A *faeszközárus* szlovákok még századunk közepén is állandó vendégei voltak a kisalföldi falvaknak. Általában gazdasági eszközöket (favillákat, gereblyéket stb.) árusítottak, de hoztak (főleg az asszonyok, hátton) orsókat, apróbb faeszközöket, kanalakat is. Barsbaracskán úgy emlékeznek vissza az idősebbek, hogy a szövőszéket, a *szátvát* is szlovák vándorárusoktól szereztek be. E messziről érkezett vándorkereskedők abban a faluban szálltak meg, ahol rájuk esteledett. A helybeliek szívesen befogadták őket, vacsorájukat is megosztották velük (s ez jó alkalom lehetett bizonyos információcserére is), amiért aztán hálából bizonyos fatermékeket kaptak távozáskor a háziak.

A szlovák vándorárusok nem csak fatermékekkel házaltak, hanem minden olyan készítménnyel, amelyhez nyersanyagot találtak lakhelyük közelében. „A' Leg szorgalmasabb házi kereskedők a' Tótok; a' kik az egész országot, még a' kül-földet is el járnak, sáfránnyal, külömbféle olajjal, kivált krumputztal, gyoltstsal, tsipkével, szitaszerrel, viaszszal, üveggel, takátsbordával, szitákkal, dróttal, vajjal, sajttal sat.” - olvashatjuk egy 19. század eleji leírásban¹⁹, amihez még hozzátehetjük, hogy a Kisalföldet ezek mellett még különféle *gyümölcsárus* (almát, körtét, aszalt szilvát kínáló) szlovákok is sűrűn látogatták. Nem szabad megfeledkezni a szlovák *meszesekről* (egyébként a zabor-vidéki Kolonból magyar meszesek is látogatták a kisalföldi falvakat), valamint a *cserépedényárusokról*. Hogy ez utóbbiaknak a termékei milyen távoli vidékekre is eljutottak, és a különféle történelmi események diktálta népmozgások következtében milyen vargabetüket írtak le, annak szép példáját szolgáltatta Szanyi Máriának a Galánta környéki, Magyarországról áttelepült szlovákok körében végzett vizsgálata. Kutatásaiból kiderült, hogy a gömöri fazekasok által századunk elején az Alföldön, Békéscsaba környékén értékesített cserépedények a második világháború után a csehszlovák-magyar lakosságcsere nyomán jutottak el a Kisalföldre²⁰.

Az ellenkező irányú árucserkapcsolatokról is szólni kell A Kisalföldnek főleg a Vág-menti községei, a határ talajadottságaiból és a sajátos birtokviszonyokból adódóan különféle terményekre (káposztára, hagymára, zöldségre, dinnyére) specializálódtak. Ezek értékesítését házalás formájában is igyekeztek megoldani. A kamocsaiak és negyediek általában

káposztával, hagymával kereskedtek. Kocsikra rakott terményeikkel nem csak a távolabbi kisalföldi (felső-csallóközi, illetve Garam-menti) falvakat, hanem a szlovák hegyek népét (elsősorban Aranyosmarót és Nyitra környékét, de olykor még Árvába is eljutottak) felkeresték²¹. A csallóközi maóiak a mocsaras határban bőven termő sásból húztak hasznos olymódon, hogy azt a Pozsony környéki szőlőtermesztő településeken értékesítették²². A Duna menti halászok rendszeres szállítói voltak a pesti, pozsonyi és bécsi piacoknak: Ezen kívül természetesen a közeli nagyobb településeket, városokat is ellátták hallal.

3.5.2. A vándorló árusok mellett, kultúránk érintkezése szempontjából fontos szerepet tölthettek be a különféle vándorló mesteremberek. Ezek közül is kiemelkedik a drótostót, akinek alakja a múlt századi Európában (sőt még távolabb is) széltében ismert volt. A kisalföldi falvakba újra meg újra visszatérő szlovák mesteremberek voltak az ablakosok; üvegesek, illetve a morva miskárolók²³. Az üstfoltozó- és teknővájó cigányok hatását, kultúrák közvetítő szerepét szintén nem szabad lebecsülni.

3.6. A házaló-, vándorló árusok mellett az árucserkapcsolatok lebonyolításának legfontosabb színterei a különféle *vásárok, piacok* voltak. Ezeken a vándorárusok is rendszeresen megjeleltek, azonban mégsem az ő szempontjukból kell elsősorban vizsgálnunk ezt a jelenséget. Egy-egy város, nagytelepülés vásár-, piackörzete általában kulturális egység is. Érthető ez, hiszen kistáji összefüggésekben a fokozatos kulturális kiegyenlítődés, egymáshoz hasonulás szinte magától adódott a vásárok kínálta rendszeres találkozási alkalmakból.

3.7. Most egy olyan intézményrendszerről kell még röviden szólni, amely a fentebb érintett kereskedelmi tevékenységi formákat segítette, illetve a hozzájuk kapcsolódó kommunikációt könnyítette meg. *A cseregyerekrendszer* intézményéről van szó, amelynek kutatása az utóbbi időben magyar-német és magyar-szlovák összefüggésekben is szép eredményeket hozott. A magyar-szlovák cseregyerekrendszerrel elsősorban gömöri adatokkal rendelkezünk²⁴, bár egyértelmű, hogy a Kisalföldön is ismert volt. Erre utal Turczel Lajos visszaemlékezése, amelyből megtudjuk, hogy az (ipolyszalkai származású) irodalomtörténészt gyerekkorában, 1934 nyarán, szülei másfél hónapra a Nyitra környéki Apponyba küldték cseregyerekként szlovák szóra²⁵. Arra is vannak adataink, hogy a két világháború között a tardoskeddi gyerekeket a közeli Bánkeszire és Komjátra szokták “szlovák szóra” küldeni. E sorok köbölküti származású írója a hatvanas évek végén két hetet töltött az alacsonytrai Vámoson cseregyerekként, s abban az időben ez ott nem volt egyedi jelenség.

Kétségtelen, hogy ennek a cseregyerekrendszernek a jelentőségét nem szabad túlbecsülni, ugyanis ezek az ismert adatok, gyaníthatóan, inkább egyéni ambíció, már meglévő kapcsolatokon alapultak, ám mégis rendkívül fontos szerepet tölthettek be kultúránk közeledése, közelítése terén.

3.8. Végezetül a vallási élethez kapcsolódó kisebb-nagyobb népmozgásokról kell szót ejteni. Számunkra most elsősorban a különféle egyéni vagy csoportos zarándoklatok, búcsújárások a lényegesek, hiszen ezek azok az alkalmak, amelyek során a más-más vidékekről érkező résztvevők kulturális cseréjére is sor kerülhet. A Kisalföldön néhány kisebb, helyi jelentőségű búcsújáróhelyet tartunk számon. Ezek közé tartoznak a bényi és pozbai szent kutak, amelyek elsősorban a szűkebb környezet falvainak lakosságát vonzották. Ugyanebbe a kategóriába sorolhatjuk a kürti búcsújáróhelyet is. Emellett persze a kürtiek a távolabbi búcsújáróhelyeket is felkeresték, így a második világháború alatt, illetve előtt elsősorban Péliszentkeresztet, Selmecebányát, Bodajkot és az egész Kisalföldön rendkívül népszerű Sasvárt.

4. A fentiekben azt kíséreltem meg bemutatni, dióhéjban összefoglalni, hogy milyen csatornákon, kommunikációs rendszereken keresztül, mely emberi tevékenységekhez kapcsolódva juthattak el bizonyos műveltségi áramlatok más népek kultúrájába.

Ezek ismeretére azért van szükség, hogy helyesen értelmezzük a különféle kulturális hatások, analógiák, kapcsolatok kérdéseit, hogy a kultúrák határait megbízhatóbban jelölhessük ki, hogy az egyes kultúrákon belül megfigyelhető integrálódási folyamatokra is magyarázatot kaphassunk.

Jegyzetek

- 1 Tálasi István: *Reflexiók és zárszó*. In: *Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához*. 7. Bp 1980, 228.
- 2 A témakör kutatástörténeti áttekintését, bőséges bibliográfiai szemlét Kása László-Filep Antal: *A magyar nép táji-történeti tagolódása* (Bp. 1975) című munkája adja.
- 3 Barabás Jenő: *Az etnikai csoport fogalmának kérdéséhez*. Néprajzi Értesítő 1958, 19-26; Gunda Béla: *A kultúra integrációja és az etnikai csoportok alakulása*. Műveltség és Hagyomány 5. Debrecen, 1963, 3-23.
- 4 Paládi-Kovács Attila szerk.: *Néprajzi csoportok kutatási módszerei*. *Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához*. 7. Bp 1980
- 5 Erre a problémára Voigt Vilmos hívta föl a figyelmet egy továbbgondolásra érdemes, tudomásom szerint azonban kellő visszhangot nem eredményezett tanulmányában (*Van-e határa egy népi kultúrának?* In: *Interetnikus kapcsolatok Észak-kelet-Magyarországon*. Miskolc., 1984, 75-87).
- 6 Gunda B., i.m.
- 7 Újváry Zoltán: *Az interetnikus kutatásokról Észak-Magyarország népi kultúrája vizsgálatában*. In: *Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon*. Miskolc., 1984, 37-51.
- 8 Gunda Béla: *Műveltségi áramlatok és társadalmi tényezők* című tanulmányában (Debrecen, 1959) a kérdéskör általános etnológiai szempontú összegzésére vállalkozott.
- 9 Morvay Judit: *Az etnikai csoport fogalmának kérdéséhez a Nyitra környéki magyar falvak vizsgálata alapján*. In: *Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához*. 7. Bp. 1980, 149-160.
- 10 E kérdést jóval részletesebben mutatja be Liszka József: *Az emberi erővel végzett teherhordás eszközei és módjai a Páris-patak völgyében*. In: *Új Minden Gyűjtemény*. 8. Bratislava, 1989 129-154.
- 11 Ág Tibor: *Kőműves Kelemen balladájának változata a Zobor-vidékről*. Irodalmi Szemle 1961, 72-73.; Ág Tibor-Sima Ferenc: *Vétessék ki szóló szívem*. Bratislava, 1979, 13-18, 401-402.
- 12 Vargyas Lajos: *A magyar népballada és Európa*. Bp. 1976, II. 25.
- 13 Réduy János: *Elindultam hosszú útra*. Bukarest 1979, 9.
- 14 Szabadfalvi József: *A pásztormigráció mint kultúráközvetítő*. In: *Árucseré és migráció*. Miskolc, 1986, 51-56 - további irodalommal.
- 15 Bőséges irodalommal, magyar nyelvű összefoglalóval jelent meg Miroslav A. Huska: *Slovenski pltnici* című összegzése. Martin, 1972.
- 16 Sochán, P.: *Pltníctvo na Váhu*. Prúdy, 1929, 240.
- 17 Liszka József: *Warenaustausch und Wanderhandler in dem slowakischen Teil der Kleinen Tiefebene*. In: *Markte und Warenaustausch im pannonischen Raum*. Székesfehérvár, 1988, 64-68.
- 18 Pechány Adolf: *Kalauz a Vágyvölgyében*. Bp. 1888, 12.
- 19 Dóczy József: *Európa tekintete jelenvaló Természeti, Műveleti, és Kormányi Állapotjában*. IX. köt. Bécsben 1830, 87.
- 20 Szanyi Mária: *Eudová keramika-Népi kerámia*. Galanta, 1981. Vö. uő: *Kölcsönhatások egy magyar és egy szlovák népcsoport életében*. Irodalmi Szemle 1976, 636-638.
- 21 Liszka J. i.m.: Krupa András: *Negyedi káposztatermesztők Csanádalbertin és Nagybánhegyesen*. Békési Élet 1970/1, 61-77.
- 22 Ozsvald Árpád: *A madi bicska és a sás*. Hét 1959/5, 6.
- 23 Vö. Szabadfalvi J., i.m.
- 24 Kása László: *Gyermekcsere és nyelvtanulás*. Honismeret 1981/1, 18-21.
- 25 Turczel Lajos: *Az érsekújvári reálgimnázium padjaiban*. Irodalmi Szemle 1987, 415